

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc. 03/10.12.2019.I.16.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ БАНК-МОЛИЯ АКАДЕМИЯСИ

Қўлёзма ҳуқуқида
УДК: 336.221 (575.1)

ҒИЁСОВ АЗИЗБЕК АЪЗАМОВИЧ

ЮРИДИК ШАХСЛАРНИНГ СОЛИҚ ҚАРЗДОРЛИГИНИ
КАМАЙТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

08.00.07 – Молия, пул муомаласи ва кредит

Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)
Илмий даражасини олиш учун тайёрланган
ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий раҳбар: Тошматов Шухрат Амонович
иқтисодиёт фанлари доктори,
профессор

Тошкент – 2020

М У Н Д А Р И Ж А

КИРИШ.....	3
I СОЛИҚ ҚАРЗДОРЛИГИ ЮЗАГА КЕЛИШИНИНГ ИЛМИЙ- БОБ. НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ.....	12
1.1-§ Солиқ қарздорлигининг юзага келишига доир илмий-назарий қарашлар.....	12
1.2-§ Солиқ қарздорлиги тушунчаси ва унинг моҳияти	28
1.3-§ Юридик шахсларнинг солиқ қарздорлиги пайдо бўлиш сабаблари ва таснифланиши.....	40
Биринчи боб бўйича хулоса.....	54
II ЎЗБЕКИСТОНДА СОЛИҚ ҚАРЗДОРЛИГИНИНГ БОБ. АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ.....	56
2.1-§ Юридик шахсларнинг солиқ қарздорлигини камайтиришга оид ҳуқуқий асослари.....	56
2.2-§ Юридик шахсларнинг солиқ қарздорлигини ундириш механизми ва уни амалдаги ҳолати таҳлили.....	73
2.3-§ Юридик шахсларнинг солиқ қарздорлигини камайтиришнинг ўзига хос хусусиятлатлари.....	93
Иккинчи боб бўйича хулоса.....	107
III СОЛИҚ ҚАРЗДОРЛИГИНИ КАМАЙТИРИШНИНГ БОБ. САМАРАЛИ ЙЎЛЛАРИ	109
3.1-§ Солиқ қарздорлигини камайтиришга доир илғор хориж тажрибаси ва улардан фойдаланиш йўналишлари	109
3.2-§ Солиқ қарздорлигини камайтириш усуллари ва такомиллаштириш.....	125
Учинчи боб бўйича хулоса.....	141
ХУЛОСА	143
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	147
ИЛОВАЛАР.....	153

КИРИШ

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳон мамлакатларида солиқ қарзи салбий иқтисодий омил сифатида қаралиб, унинг йилдан-йилга ўсиб бораётган мутлақ қиймати молиявий ресурслар ва ижтимоий дастурларни ҳал қилиш имкониятини чекловчи жиддий муаммога айланмоқда. Хусусан, «Дания, Швеция, Швейцария, Ирландия, АҚШ, Канада, Япония, Россия ва Қозоғистон каби мамлакатларда бунга алоҳида эътибор қаратилмоқда»¹. Масалан, «солиқлар бўйича қарздорликларнинг хорижий давлатлардаги ҳолатлари ўрганилганда, 2019 йил 1 январь ҳолатига кўра Россия Федерациясида 1,9 трлн. рубль ёки ЯИМга нисбатан 0,2 фоизни² ва Қозоғистон Республикасининг солиқ қарздорлиги 0,4 трлн. тенге ёки ЯИМга нисбатан 0,5 фоизни³ ташкил этган». Солиқ қарздорлигининг келиб чиқиш муаммоларини ўрганган ҳолда уларни бартараф этиш орқали солиқ қарзини камайтириш танланган мавзунинг долзарблигини асослайди.

Сўнгги йилларда ривожланган давлатларда ва етакчи халқаро молия институтлари, илмий тадқиқот марказлари томонидан солиққа тортиш механизмларини такомиллаштириш масалалари, хусусан, солиқ тизими самарадорлигини таъминлаш, бевосита ва билвосита солиқлар нисбатини оптималлаштириш, солиққа тортишнинг мақбул даражасини аниқлаш, яширин иқтисодиётни солиққа жалб қилиш, солиқ юқини пасайтириш, солиқ қарздорлигини камайтириш механизмларини такомиллаштириш ҳамда солиқларнинг ўз муддатида тўланмаганлиги учун пенялар ҳисоблаш механизми ва миқдорининг оптимал вариантларини ишлаб чиқиш юзасидан кенг қамровли илмий тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Ўзбекистонда солиқ қарздорлигининг камайиш тенденциясига қарамай, уни кўпайтиришга олиб келадиган омиллар, хусусан, солиқ қарздорлигини ҳисобдан чиқариш тартибини қўллаш маълум даражада солиқ тўловчиларнинг солиқ мажбуриятлари бажарилишини кечиктириш ёки

¹ OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2017, OECD Publishing

² www.rg.ru. Интернет манбаси

³ www.24.kz. Интернет манбаси

карздорликни тўлашдан қочиш ҳолатлари сақланиб қолмоқда. «Янги тахрирдаги Солиқ кодексида мамлакат тараққиётининг таянчи бўлган инсофли, ҳалол солиқ тўловчиларни рағбатлантириш, яширин фаолият юритадиганларни эса жазолаш кўзда тутилиши шарт»⁴. Шу сабабли, солиқ карздорлигини бартараф этиш йўлларини такомиллаштиришга эътибор бериш давлат солиқ хизмати идораларининг муҳим вазифаси сифатида белгилаб қўйилган. Мазкур ҳолат, амалга оширилаётган солиқ соҳасидаги ислохотлар, жумладан, солиқ юкини пасайтириш орқали юридик шахслар томонидан солиқларнинг ўз вақтида ва тўлиқ тўланишини рағбатлантириш, солиқ қарзлари юзага келиши сабабларини аниқлаш ҳамда олдини олиш ва мавжуд қарздорликларни ундириш механизмини такомиллаштириш юзасидан тадқиқотлар олиб бориш заруриятини белгилаб беради.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида»ги, 2018 йил 29 июндаги ПФ-5468-сон «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини такомиллаштириш концепцияси тўғрисида»ги, 2019 йил 27 июндаги ПФ-5755-сон «Солиқ ва божхона имтиёзлари берилишини янада тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2019 йил 26 сентябрдаги ПФ-5837-сон «Ўзбекистон Республикасининг солиқ сиёсатини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги фармонлари, 2018 йил 26 июндаги ПҚ-3802-сон «Давлат солиқ хизмати органлари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги, 2018 йил 26 декабрдаги ПҚ-4086-сон «Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилги асосий макроиктисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари ҳамда 2020-2021 йилларга бюджет мўлжаллари тўғрисида»ги, 2019 йил 10 июлдаги ПҚ-4389-сон «Солиқ маъмуриятчилигини такомиллаштириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги қарорлари, шунингдек, мазкур соҳага оид бошқа

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 2018 йил 28 декабрь // <http://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-oliyasy-28-12-2018>.